

گوٺاريكى ئەكادىمى و زانستى وەرزىيە

حەمەسە عەید

پ.د. کاروان عومەر قادر

د. په خشان فه همی فہرحو

پ.د. هاشم ئەحمەدزاده

د. له زگین عه بدولر حمان ئه حمه د

گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی

هه‌له‌چنی: دیاکو هاشمی و پ. د. دانا ئەحمەد

ریڤه‌ری کاروباری گۆڤار: ئیمان نه‌جات

به‌رگ و دیزاین: ئومید محەممەد

مائپه‌ری گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی:

http://journal.kurdish_academy.dev.krd

ئیمیل: journal@ka.gov.krd

موبایل: ۰۷۵۰۸۳۷۵۵۷۵

چاپ: چاپخانه‌ی کارۆ، سلێمانی ۲۰۲۵

پیرست

- جوانیناسی له هۆنراوهی منداڵاندا..... ۵
کاروان عەلی محەمەد - پ.ی.د. ژیلوان طاہر باپیر - پ.ی.د. سالار عوسمان حوسین
- جوانکاری واتایی له شیعەرە کوردییەکانی عەبدوللّا بەگی (میسباح الدیوان) (ئەدەب)دا..... ۲۳
علی مصطفی توفیق
- کێشە ی ناوانانی زاراوەکانی بەکارهێنەر له موزیکی پۆژەهەڵاتیدا..... ۳۹
د. عادل محەممەد کەریم - پ.ی.د. چیا ی کمال سعدي
- هاوسەرگیری بەسەر وەری له دابونەریتی کۆمەلگای گوندنشینی کوردستاندا..... ۵۷
د. حبيب مصطفى ابراهيم - پ.ی.د. رضوان شریف صالح
- شەو له شیعەرەکانی (مەولەوی)دا..... ۷۳
پ.ی.د. سروشت جەوھەر حەوێز - پ.ی.د. لقمان پەئوف
- بیناسازی قشڵە ی گوێر له سەر دەمی عوسمانی..... ۹۱
م.ی. حسین رفیق حسن
- زمانی پەنگەکان له بواری دەروونناسیدا..... ۱۱۱
م. ۵- م عبدالستار نعمت آلیخانزاکوی - پ.ه.م. کاوه طاہر ظاهر
- (التخطيط الاستراتيجي لإعادة تنظيم البشمرکة في بادینان)..... ۱۲۵
هیام حاجی أحمد
- لمحات من ثقافات العصرین الحبري النحاسي وما قبل الکتابة في الجزیرة السوریة..... ۱۳۷
أ.د. نعمان جمعة إبراهيم - عمر حسین شریف
- الانعکاسات الاجتماعیة لعدم الالتزام بالقوانین المروریة في مدینة أربیل..... ۱۵۵
م.م. أمید عبدالمجید قادر - أ.د. عبد الحمید علی سعید البرزنجی
- مؤلفات کتبت لسلطین وملوک الأیوبیین..... ۱۷۱
أ.م. د. لولائف مصطفى سليم

زمانی رهنگه کان له بواری دهر ووناسیدا

تویژینه وهیه کی وهسفی شیکارییه

پ.ه.م. کاوه ظاهر ظاهر

بهشی زمانی کوردی- کۆلیژی زمانان- زانکۆی دهۆک.
kawa.kurdi8396@gmail.com
kawa.dhaheer@uod.ac

م.ه.م. عبدالستار نعمت آلیخان

بهشی زمانی کوردی- کۆلیژی زمانان- زانکۆی دهۆک.
abdulsatar.alikhan@uod.ac

- دۆزینه وه و بهشداریه سهرهکییه کان: دۆزینه وه کان ئاشکرای دهکن، که له کاتیکدا هه ندیک رهنگ (بۆ نمونه، سوور و شین) وهلامه سۆزداریه گشتگیره کان دهر و وژینن. دهر و بووه کولتوورییه کان به شیوهیه کی بهرچاو لیکدانه وه و کاریگهریه سۆزداریه ئهوانی دیکه له قالب دهدهن. سهرهپای ئه وهش، تویژینه وه که تیشک دهخاته سهر توانای چارهسهری رهنگه کان له بهرپوهبردنی دلهراوکی و خه مۆکید، که هاوتهریه له گه ل لیکۆلینه وهکانی پیشووتر له سهر چارهسهری کرۆمۆ. بهشداریه کانیه ئه م تویژینه وهیه چوارچیه کی گشتگیر له خو دهگریت بۆ تیگه یشتن له په یوه ندیه کانیه رهنگ-ههست و کاریگهریه کانیه بۆ دهر و وناسیه کارپیکراو، بازارکردن و تویژینه وهکانی نیوان کولتووره کان. **وشه سهرهکییه کان:** زمانی رهنگه کان، دهر و وناسیه رهنگ، کۆمه له سۆزداریه کان، وهلامه مهعریفیه کان، لیکدانه وه کولتوورییه کان، هیماسازیی رهنگه کان.

پوخته ی تویژینه وه که:

تویژینه وه که به دوا داچوون بۆ په یوه ندیه ئالۆزهکانی نیوان رهنگ و پرۆسه ی دهر و ونی دهکات، تیشک دهخاته سهر ئه وهی، که چۆن زمانی رهنگ کاریگهریه له سهر ههست و رهفتار و دهره نجامه مهعریفیه کان ههیه. ئه م تویژینه وهیه له سهر بنه مای ههر دوو تویژینه وهیه ئه زموونی و چوارچیه یه تیوری، تویژینه وه له لیکدانه وه گشتگیر و کولتوورییه ریژه ییه کانیه رهنگ له چوارچیه ی دهر و ونیدا دهکات. تویژینه وه که به په یی یه که م لیکۆلینه وه له وه دهکات، که چۆن رهنگه جیاوازه کان وهلامی سۆزداریه و مهعریفیه تایبته دهه یتنه ئاراوه، ههر وه ها رۆلیان له شوینه چارهسهری و پراکتیکییه کانیه په روه رده یی و په یوه ندیه نیوان کولتووره کاند. ئه م تویژینه وهیه کارهکانی پیشوو درێژ دهکاته وه به تیگه لکردنی گۆرانکارییه کولتوورییه کان و گرنگیه کانیه له دهر و وناسیه رهنگه کاند.

۱- پيشه‌كى:

۱-۱: پيشينه و عه‌قلانى: رهنه‌كان لايه‌نيكى بنه‌رته‌تى تيگه‌يشتن و په‌يوه‌ندي مروئن، كاريگه‌رييان له‌سهر هه‌ست و ره‌فتار و پرۆسه‌ى برپاردان هه‌يه. تويزينه‌وه‌كان له‌ميژده‌ريانخستوه، كه رهنه‌كان كاريگه‌رييان له‌سهر كاركردى دهره‌وونى هه‌يه، له‌وانه‌ش ريخستى بارى دهره‌وونى، ئه‌داى مه‌عريفى و راگرتنى بيره‌وه‌ريى ليكۆلينه‌وه له‌دهره‌ووناسيى رهنه‌كان به‌دريژايى سالان په‌ره‌ى سه‌ندوه بۆ ئه‌وه‌ى ديدگاي نيوان زانسته‌كان له‌خۆ بگريت، كه تيرپوانينه‌كانى زانستى دهمار، مروئناسيى كولتورى و دهره‌ووناسيى كاريپكره‌و له‌خۆ ده‌گريت. سه‌ره‌راى پيشكه‌وتنى به‌رچاو، كه‌لينه‌كان له‌تيگه‌يشتن له‌ياريه‌كانى نيوان رهنه‌ى دهره‌نجامه‌ دهره‌وونيه‌كان ماونه‌ته‌وه. بۆ نمونه، له‌كاتيكدا هه‌نديك رهنه‌ى وه‌لامى سۆزدارى گشتگير دهره‌وونين، هه‌نديكى تر ليكه‌دانه‌وه تايبه‌ته‌كانى كولتورى پيشان ده‌دن. چاره‌سه‌ركردنى ئه‌م بۆشاييه‌يه‌ى زۆر گرنگه‌ بۆ په‌ره‌پيدانى چوارچۆيه‌كى گشتگير بۆ به‌كارهينانى دهره‌ووناسيى رهنه‌كان له‌بواره‌ جياوازه‌كانى وه‌ك په‌روه‌رده، چاره‌سه‌ركردن و بازركردن.

۲-۱: مه‌وداي تويزينه‌وه‌كه: ئه‌م تويزينه‌وه‌يه له‌زمانى دهره‌وونى رهنه‌ى ده‌كۆلته‌وه، سه‌رنج ده‌خاته سه‌ر كاريگه‌رييه‌كانى له‌سى دۆمه‌يندا: ريخستى سۆزدارى، پرۆسه‌ى مه‌عريفى و دهره‌نجامه‌ره‌فتارييه‌كان. تويزينه‌وه‌كه هه‌م له‌په‌يوه‌ندييه گشتگيره‌كانى رهنه‌ى هه‌ست و هه‌م له‌لايه‌نه‌ ريزه‌بييه كولتورييه‌كانى تيگه‌يشتنى رهنه‌كان ده‌كۆلته‌وه. گرنگيه‌كى تايبه‌ت به‌كاريگه‌رييه‌كانى ئه‌م ليكۆلينه‌وانه‌ ده‌درت بۆ دهره‌ووناسيى كاريپكره‌و و په‌يوه‌ندي نيوان كولتوره‌كان. مه‌وداي كاركرده‌كه زياتر به‌رته‌سك ده‌كرته‌وه بۆ ئه‌وه‌ى تويزينه‌وه ئه‌زمه‌وونيه‌كان له‌سهر كاريگه‌رييه‌ سۆزدارى و مه‌عريفيه‌كانى رهنه‌ى له‌خۆ بگريت، هه‌روه‌ها شيكاريى به‌كارهينانى

چاره‌سه‌رى وه‌ك چاره‌سه‌ريى كرۆمۆتۆراپى. هه‌روه‌ها ئه‌م تويزينه‌وه‌يه ورد ده‌بيتته‌وه له‌وه‌ى، كه چۆن رهنه‌ى تايبه‌ته‌كان كاريگه‌رييان له‌سهر بيره‌وه‌رى و دهره‌نجامه‌كانى فيربوون هه‌يه، به‌مه‌ش تيگه‌يشتنى گشتگير له‌كاريگه‌رييه‌ دهره‌وونيه‌كانى رهنه‌ى ده‌داته‌وه.

۳-۱: ئامانج و پرسپاره‌كانى تويزينه‌وه: ئامانجى سه‌ره‌كى ئه‌م تويزينه‌وه‌يه ئه‌وه‌يه، له‌وه‌ى كه چۆن زمانى رهنه‌كان كاريگه‌رييان له‌سهر هه‌ست و زانين و ره‌فتاره‌كان له‌سه‌رانسه‌رى چوارچۆيه كولتورييه‌كاندا هه‌يه. ئامانجه‌كان بريتين له:

۱- بۆ ده‌ستنيشانكردى په‌يوه‌ندييه گشتگيره‌كانى رهنه‌ى هه‌ست.

۲- بۆ ليكۆلينه‌وه له‌گۆرپانه‌كاريه كولتورييه‌كان له‌تيگه‌يشتنى رهنه‌كاندا.

۳- بۆ پشكنينى به‌كارهينانى پراكتيكي دهره‌ووناسيى رهنه‌ى له‌شوينه‌ چاره‌سه‌رى و په‌روه‌رده‌بييه‌كان. تويزينه‌وه‌كه هه‌ول ده‌دات وه‌لامى ئه‌م پرسپارانه‌ بده‌ته‌وه:

• كاريگه‌رييه گشتگير و كولتورييه ريزه‌بييه‌كانى رهنه‌ى له‌سهر هه‌ست و ره‌فتار چين؟

• رهنه‌ى تايبه‌ته‌كان چۆن كاريگه‌رييان له‌سهر پرۆسه‌ى مه‌عريفى وه‌ك سه‌رنج و بيره‌وه‌رى هه‌يه؟

• كاريگه‌رييه پراكتيكيه‌كانى دهره‌ووناسيى رهنه‌كان بۆ پراكتيكه‌كانى چاره‌سه‌رى و په‌روه‌رده‌يى چين؟ ئه‌م پرسپارانه‌ بۆ چاره‌سه‌ركردنى بۆشاييه‌كانى ئيستا له‌ئه‌ده‌بيات و دابينكردى تيرپوانينيكى كردارى بۆ پزيشكان و تويزه‌رانى بواره‌كه داريژراون.

۱-۴ گرنگى ئه‌م تويزينه‌وه‌يه له‌وه‌دا ده‌رده‌كه‌ويت، كه دهره‌ووناسيى رهنه‌كان ئاماده‌يه به‌شداريه‌كى به‌رچاو له‌بواره‌ جوړاوجۆره‌كاندا بكات، له‌چاوديريى ته‌ندروستى و په‌روه‌رده‌وه تا ده‌گاته بازركردن و ديزاينى شاره‌كان.

۱-۵ ئه‌م تويزينه‌وه‌يه به‌پيى تيوريى وه‌سفى شيكاريى ئه‌نجام دراوه.

۲- چوارچێوهی نیۆری:

۱-۲: تیروانییگی گشتی بۆ دەروونناسیی ڕهنگ:

دەروونناسیی ڕهنگه‌کان له‌ کاریگه‌رییه‌ ده‌روونی و سۆزدارییه‌کانی ڕهنگه‌کان له‌سه‌ر ڕه‌فتاری مڕۆڤ و پڕۆسه‌ی بیرکردنه‌وه‌ و خۆشگوزهرانی مڕۆڤ ده‌کۆڵێته‌وه‌. ئەم بواره‌ ڕه‌گ و ڕیشه‌ی له‌ توێژینه‌وه‌ی نیوان زانسته‌کاندا هه‌یه‌، سوود له‌ بنه‌ماکانی زانستیی ده‌مار، دەروونناسی و توێژینه‌وه‌ کولتوورییه‌کان وهرده‌گریت، بۆ ئەوه‌ی تێ بگات، که‌ تاکه‌کان چۆن هه‌ست به‌ ڕهنگه‌کان ده‌کهن و وه‌لامیان ده‌ده‌نه‌وه‌ (Elliot & Maier, 2014, p. 96). بۆ نموونه‌ زۆر جار سوور په‌یوه‌سته‌ به‌ وزه‌ و به‌په‌له‌یییه‌وه‌، له‌ کاتیکدا شین په‌یوه‌سته‌ به‌ ئارامی و متمانه‌وه‌ (Aslam, 2006, p. 17). چه‌مکی سهره‌کی له‌ دەروونناسیی ڕهنگه‌کاندا تیۆریی قاله‌نسی ئیکۆلۆژییه‌، که‌ پێشینیازی ئەوه‌ ده‌کات، که‌ په‌سه‌ندکردنی ڕهنگه‌کان به‌هۆی ئەزمونه‌ ئه‌رینی یان نه‌رینییه‌کانی په‌یوه‌ست به‌ ڕهنگانه‌وه‌ له‌ قالب ده‌دریت (Palmer & Schloss, 2010, p. 79–88). سهره‌پای ئەوه‌ش، تیۆریی ڕهنگ له‌م چوارچێوه‌دا تیشک ده‌خاته‌ سه‌ر گرنگیی هۆکاره‌ بارودۆخییه‌کان له‌ دارشتنی مانای ده‌روونی ڕهنگه‌کاندا (Elliot & Maier, 2012, p. 63).

۲-۲: ڕه‌هه‌نده‌ مه‌عریفی و سۆزدارییه‌کانی زمانی ڕهنگ:

ڕهنگه‌کان کاریگه‌رییان له‌سه‌ر هه‌ردوو ڕه‌هه‌ندی مه‌عریفی و سۆزداری هه‌یه‌، کاریگه‌رییان له‌سه‌ر پڕۆسه‌کانی وه‌ک سه‌رنجدان، بیره‌وه‌ری و ڕیکخستنی سۆزداری هه‌یه‌. توێژینه‌وه‌کان ئاماژه‌ به‌وه‌ ده‌کهن که‌ ڕهنگه‌ گه‌رمه‌کان، وه‌ک سوور و ڕه‌ته‌قالی، ده‌توانن هاندهری وروژاندن و به‌رزکردنه‌وه‌ی فۆکسه‌ بن، له‌ کاتیکدا ڕهنگه‌ فیتکه‌کان، وه‌ک سه‌وز و شین، پشوو‌دان و داهێتان به‌ره‌و پێش ده‌بن (Lichtenfeld et al., 2012, p. 785). له‌ پوانگه‌ی مه‌عریفیه‌وه‌ ده‌رکه‌وتوه‌، که‌ ڕهنگ مانه‌وه‌ی بیره‌وه‌ری و ده‌ره‌نجامه‌کانی فی‌ربوون به‌رز ده‌کاته‌وه‌.

توێژینه‌وه‌کان نیشان ده‌ده‌ن ئەو زانیارییه‌ی، که‌ به‌ ڕه‌نگی جیاوازی پێشکه‌ش ده‌کری‌ن ئەگه‌ری زیاتریان هه‌یه‌ له‌بیر بکری‌ن له‌ چاو ئەو زانیارییه‌ی که‌ به‌ شیوه‌ی تاکه‌رنگ پێشکه‌ش ده‌کری‌ن (Plass et al., 2009, p. 506). له‌ ڕووی سۆزدارییه‌وه‌، ڕهنگه‌کان ده‌توانن هه‌ست و مه‌زاجییکی تایبه‌ت بووروژێنن، له‌گه‌ڵ سی‌یه‌ری تۆختر که‌ زۆر جار په‌یوه‌ندیان به‌ خه‌مۆکییه‌وه‌ هه‌یه‌ و سی‌یه‌ره‌ گه‌شاه‌تره‌کان په‌یوه‌ستن به‌ لایه‌نی ئەرینییه‌وه‌ (Hemphill, 1996, p. 277).

۳-۲: لیکدانه‌وه‌ی کولتووری و ڕه‌مزیی زمانی ڕهنگ:

لیکدانه‌وه‌ی ڕهنگ به‌قوولی له‌ژێر کاریگه‌ریی ده‌رووبه‌ری کولتووری و ڕه‌مزییه‌کاندا هه‌یه‌. له‌ کاتیکدا سپی هی‌مای پاک‌ی و ئاشتییه‌ له‌ کولتووره‌کانی ڕۆژاوا، به‌لام له‌ هه‌ندیک له‌ نه‌ریته‌کانی ڕۆژه‌لاتدا په‌یوه‌ندی به‌ ماته‌مینیه‌وه‌ هه‌یه‌ (Hupka et al., 1997, p. 161). به‌ هه‌مان شیوه‌، سوور ئاماژه‌یه‌ بۆ به‌خته‌وه‌ری له‌ کولتووری چینیدا، به‌لام وه‌ک ئاماژه‌یه‌کی ئاگادارکردنه‌وه‌ یان مه‌ترسی له‌ چوارچێوه‌ ڕۆژاوااییه‌کان و به‌شیکی زۆری ڕۆژه‌لاتیه‌ هه‌ستی پێ ده‌کری‌ت (Saito, 1996, p. 36). گۆرانیکارییه‌ کولتوورییه‌کان له‌ هی‌ماسازی ڕهنگه‌کاندا جه‌خت له‌سه‌ر گرنگیی تیگه‌یشتن له‌ کۆنتیکست ده‌کهنه‌وه‌ کاتیک دەروونناسیی ڕهنگه‌کان له‌ سه‌رانسه‌ری دانیشتیوانی جوراواجۆردا به‌کار ده‌هێنری‌ت. ئەم توێژینه‌وه‌یه‌ جه‌خت له‌سه‌ر پێویستی ڕی‌یازیکی cross-cultural په‌پینه‌وه‌ی كه‌لتوور ده‌کاته‌وه‌ بۆ لیکۆلینه‌وه‌ له‌وه‌ی، که‌ چۆن مانا هی‌ماداره‌کانی ڕهنگ وه‌لامه‌ سۆزداری و ڕه‌فتارییه‌کان له‌ قالب ده‌ده‌ن (Jain, 2018, p. 45).

۳- زانستی تیگه‌یشتنی ڕهنگ:

۱-۳: بنه‌مای ده‌ماریی پڕۆسیی ڕهنگ: توانای می‌شکی مڕۆڤ بۆ هه‌ستکردن به‌ ڕهنگ ڕه‌گ و ڕیشه‌ی له‌ پڕۆسه‌ی ئالۆزیی ده‌ماردا هه‌یه‌. تیگه‌یشتنی

رەنگ لە تۆرى چاوەوە دەست پى دەكات، كە خانەكانى فۆتورىسپتۆر - كۆنەكانى ھەستىار بە درىژى شەپۆلى جىاوازى پووناكى- ھاندەرەكان دەدۆزنەو. ئەم نیشانانە لەرێگەى دەمارى بىنايىيەو دەگوازرىنەو. بۇ قۇلۇنى بىنين بۇ پروسىسى زياتر دەخەن كە سى جۆر كۆن (S-cones, M-cones, L-cones) بەرپرسن لە ديارىكردى درىژى شەپۆلى كۆرت، مامناوھند و درىژى پووناكى، بە رىككەوت. ئەم سىستەمە سىرەنگىيە بىنايىيەى رەنگەكانە لەلایەن مرقەو، كە جياكردەو، مىلۇنان رەنگ دەكات. (Smith, 2003, p. 89) جگە لەوھش، پروسىسى مەعرفىي ئاستى بالا ئەم زانىارىيانە يەك دەخات، دەبيەستىتەو بە بىرەوھى و وەلامە سۆزدارىيەكان (Conway et al., 2019, p. 113).

٢-٢: كارلىكى پووناكى و رەنگ و مېشك: تىگەيشتن لە رەنگ لەژىر كارىگەرىي كارلىكى پووناكى لەگەل تەنەكاندايە، كە درىژى شەپۆلى تايبەت رەنگ دەداتەو لە كاتىكدا ئەوانى دىكە ھەلدەمژىت. ئەم درىژىيە شەپۆلە رەنگدانەوھيانە ئەو رەنگانە ديارى دەكەن، كە دەبيىنين. مېشك ئەم نیشانانە لە چوارچىوھى رەنگەكانى دەوروبەر و چرى پووناكى و ئەزموونەكانى پابردوودا لىك دەداتەو (Ware, 2013, p. 121). قۇلۇنى بىنىنى مېشكىيان خستووھتە روو، بەتايبەتى ناوچەى ٤/٧، لە تىگەيشتن لە رەنگ و كۆنتراستى رەنگاوپرەنگ. زيانگەياندن بەم ناوچەيە دەتوانىت بىيە ھوى ئاكروماتوپسيا، حالەتيك كە تاكەكان تواناي ھەستكردن بە رەنگ لەدەست دەدەن (Nosedá et al., 2016, p. 153). سەرەپاي ئەوھش، تواناي مېشك بۇ گونجاندن لەگەل بارودۆخى پووناكى، كە بە بەردەوامىي رەنگ ناسراو، دلنایي دەدات لەوھى رەنگەكان لەژىر پووناكىي جىاوازدا يەكدەنگ دەردەكەون (Kuehni, 2012, p. 94).

٢-٣: جىاوازى تاك لە تىگەيشتنى رەنگ: جىاوازى تاكەكەسى لە تىگەيشتنى رەنگدا لە ھۆكارە بۆماوھىي و فیزیۆلۆژى و ژینگەبيیەكانەو سەر ھەلدەدات. گۆرانكارىيە جىنىيەكان، وەك كۆرپوونى رەنگەكان، كاتىك روو دەدات يەكێك يان چەند جۆرىكى گۆچكە نەبوون يان لەكار كەوتوون، ئەمەش كارىگەرىي لەسەر چۆنەتي جياكردەوھى رەنگەكان دەبيت مەعرفە و ئەزموونى پيشىنە رۆلى زۆريان لە تىگەيشتنى رەنگ لای تاكەكان ھەيە. (Hurlbert & Ling, 2007, p. 624)

ھەرۆھا تەمەن كارىگەرىي لەسەر تىگەيشتنى رەنگەكان ھەيە، چونكە عەدەسەى چاو بە تىپەپوونى كات زەرد دەبيت، ئەمەش گۆرانكارى لە چۆنەتي ھەستكردن بە ھەندىك رەنگ دەكات (Kuller et al., 2009, p. 521). ھۆكارە ژینگەبيیەكان، لەوانەش بەركەوتنى كۆلتوورى و ئەزموونە كەسيیەكان، زياتر تىگەيشتنى رەنگەكان لە قالب دەدەن. بۇ نموونە، ئەو تاكانەى لە ناوچەكانى خاوەندىمەنە سروشتىيە زىندووھەكاندا پەرۆردە دەكرين، رەنگە ھەستىارىيەكى بەرزتر بۇ گۆرانكارىيە وردەكانى رەنگەكان پەرە پى بدەن. (Kevan & Backhaus, 1998, p. 204)

كەواتە ئەمانەى باسماى كرد بە شىوھەكى پاستەوخو و نارپاستەوخو كارىگەرييان لەسەر تىگەيشتن و لىكدانەوھى واتاي رەنگە جىاوازەكان لە كەلتوورە جۆراوچۆرەكان دەبيت.

٤- كۆمەلەى ھەست و رەنگ:

٤-١: كارىگەرىي سۆزدارىي رەنگ:

بەلگەى ئەزموونى: رەنگەكان كۆمەليك وەلامى سۆزدارىي بەرفراوان دەورووژين، كە لەلایەن چەندىن لىكۆلینەوھى ئەزموونىيەو پشنگىرى دەكرين. بۇ نموونە رەنگە گەرمەكانى وەك سوور و پرتەقالى و زەرد زۆر جار پەيوەستن بە ھەستكردن بە ورووژاندن و وزە، لە كاتىكدا رەنگە فيئەكەكانى وەك شين و سەوز پەيوەستن

به ئارامى و ئارامىيە وه. (Elliot & Maier, 2014, p. 98) تووژينه وه كانى (Kaya and Epps, 2004, p. 400) دهريان خستوو كه به شيويه كى باو سووريان به خو شه ويستى و تور هيبه وه، شين به ئارامىيە وه و زهرديان به دلخوشيه وه گرى داوه. سه ره پاي ئه وه، (Hemphill's, 1996, p. 277) تووژينه وه كه له سه ره په يوه ندييه كانى رهنك-هه ستى گه وره كان نه خشى يه كگرتوى له سه رانسهرى ديموگرافيدا دوزيه وه، كه تيشك ده خاته سه ره وه لامه سوزداريه گشتگره كان بۆ رهنك تاييه ته كان. ئه م دوزينه وان هه وه پيشان ده دن، كه رهنك نه ك تنه ها كاريگه رى له سه ره مەزاج هه يه، به لكو كاريگه رى له سه ره ئه داى مه عريفى و پرۆسه ي بپياردان هه يه.

۲-۴: تووژينه وه كانى كه يسى په يوه ندييه كانى رهنك-هه ست: تووژينه وه كانى كه يسى تيروانينيكي قولتر ده دن سه باره ت به وهى، كه چۆن رهنك له چوارچيوه ي تاييه تدا كاريگه رى له سه ره هه سته كان هه يه. بۆ نمونه، (Lichtenfeld et al., 2012, p. 786) بۆيان ده ركه وت به ركه وتن به سه وز ئه داى داهينه رانه به رز ده كاته وه، ئه مه ش ئاماژه يه بۆ په يوه ندييه كى سوزدارى و مه عريفى ئه ريتى به م رهنك. به هه مان شيوه (Boyatzis and Varghese, 1994, p. 80) ليكولينه وه يان له وه لامه سوزداريه كانى مندا لان بۆ رهنك كرد و بۆيان ده ركه وت رهنك توخه كانى وه ك رەش و خۆله ميشى په يوه ستن به ترس و دلته نگى، له كاتيكا رهنك گه شاوه تره كانى وه ك زهرد و په مەبى خو شى و ئاسووده ييان لى ده كه ويته وه. تووژينه وه يه كى ديكه ي گرنك له لايه ن (Plass et al., 2009, p. 510) كاريگه رى رهنك له ژينگه كانى فيربوونى مالتيميديا تا قى كرده وه. بۆيان ده ركه وت كه رهنك هه وسه نكه كانى سوزدارى له كه ره سته ي فيركاريدا به شداريكردن و تيگه يشتنى فيرخوازان به رز ده كه نه وه، ئه مه ش زياتر جهخت له سه ره يارىي نيوان رهنك، هه ست و كۆنتيكت ده كاته وه.

۳-۴: رۆلى كۆنتيكت له وه لامه سوزداريه كان بۆ رهنك: له كاتيكا هه نديك په يوه نديى رهنك-هه سته كان گشتگر ده رده كه ون، كۆنتيكته كه كاريگه ريه كى به رچاوى له سه ره وه لامه سوزداريه كان هه يه. بۆ نمونه، رهنك سوور وروژاندىن له شويني وه رزشيدا بووروژيني ت، به لام مه ترسى له نيشانه كانى ئاگاداركرده وه دا نيشان بدات. (Elliot & Maier, 2012, p. 65) به هه مان شيوه، هۆكاره كولتووريه كان په يوه ندييه سوزداريه كان له قالب ده دن، وه ك له لايه ن (Saito, 1996, p. 38) نيشان دراوه، كه بۆى ده ركه وتوو سپى هيمى پاكيه له ژاپۆن، به لام له هه نديك كولتورى ديكه دا ماته مينيه. سه ره پاي ئه وه ش، رۆلى رووناكى و كۆنتراست كاريگه رى له سه ره ليكده وه سوزداريه كانى رهنك هه يه. ئه م دوزينه وان هه جخت له سه ره سروشتى ديناميكي په يوه ندييه كانى رهنك-هه ست ده كه نه وه، كه له ژير كاريگه رى زه مينه بارودۆخى و كولتووريه كاندان.

۵- روانگه ي كولتورى بۆ رهنك:

۱-۵: گۆرناكاريه كولتووريه كان له ليكده وه ي رهنك-هه ست: ليكده وه ي رهنك له سه رانسهرى كولتوره كاندا جياوازيه كى به رچاوى هه يه، كه به هۆى هۆكاره ميژووبى و كومه لايه تى و ژينگه ييه كانه وه له قالب ده ريت. بۆ نمونه سپى هيمى پاكي و هاوسه رگيرييه له كولتوره كانى رۆژاوا دا (Saito, 1996, p. 36). به هه مان شيوه، سوور زۆر جار په يوه نديى به به خت و ئاهه ننگيرانه وه له كولتورى چينيدا هه يه، به لام ده توانيت مه ترسى يان هۆشدارى له چوارچيوه ي رۆژاوا دا نيشان بدات. (Hupka et al., 1997, p. 158) ليكولينه وه كانى (Nassanga et al., 2010, p. 42) تيشكيان خسته سه ر، كه چۆن كولتوره ئه فرقييه كان رهنكى زيندو له جلوه رگى نه ريتى و رپورس مه كاندا بۆ ئاماژه دان به كومه لگا به كار ده هين، رۆحانييه ت و پله به ندى. ئه م جياوازيه

کولتووریانە جەخت لەسەر گرنگی ڕەچاوکردنی مانا ناوڤۆییەکان لە کاتی بەکارهێنانی ڕەنگ لە چوارچێوەی جیهانیدا، وەک بەبازارکردن یان دیزاین دەکەنەو.

۲-۵: **مانای گشتگیر و ڕێژەیی ڕەنگەکان:** لە کاتیکدا کە گۆرانکارییە کولتوورییەکان گرنگ، بەلام پێ دەچێت هەندیک پەیوەندی ڕەنگ ڕەگ و ڕیشەیی گشتگیران هەبێت. توێژینه‌وه‌کان باس لەو دەکەن، کە ڕەنگە مەرقەکان وەلامی سۆزداری زگماکیان بۆ هەندیک ڕەنگ هەبێت، کە کاریگەری بایۆلۆژیای پەرەسەندنیان لەسەرە. بۆ نموونه، شین بە شێوەیەکی بەرفراوان پەیوەندی بە ئارامی و متمانه‌وه‌ هەیە، بەهۆی بلاوبوونه‌وه‌ی له توخمه سروشتی و مەترسیدارەکانی وەک ئاسمان و ئاودا (Palmer & Schloss, 2010, p. 88). بەلام ناکرێ لیکدانەو ڕێژەییەکان پشتگوێ بخرێن. بۆ نموونه ڕەش بە شێوەیەکی گشتگیر هێمای تاریکی یان نەرێنییە، بەلام لە مۆدەیی مۆدیرن و پۆژاوایدا نیشاندەری ڕەنگینی و وردبینییە. (Davis, 1992, p. 120) بە هەمان شێوە زەرد بەگشتی پەیوەستە بە بەختەوهرییەو، بەلام لە هەندیک کولتووردا نوێنەرایەتی ئێره‌یی یان خیانه‌ت ده‌کات (Hupka et al., 1997, p. 160).

۳-۵: **کاریگەرییەکانی ڕەنگ بۆ دەروونناسیی جیهانی:** تیگە‌یشتن لە دیدگا کولتوورییەکان سەبارەت بە ڕەنگ بۆ دەروونناسیی جیهانی زۆر گرنگە، بەتایبەتی لە بوارەکانی وەک پەیوەندی نیوان کەلتوورەکان، براندکردن و پراکتیکەکانی چارەسەرکردن. بۆ نموونه، (Elliot and Maier, 2012, p. 66) ئاماژەیان بەو کردووە، کە هەلبژاردنی ڕەنگەکان بۆ ئەوێ لەگەڵ ئارەزووە کولتوورییەکاندا بگونجێت دەتوانیت کاریگەری پەیوەندیکردن و بەشداریکردنی بەکاربەر بەرز بکاتەو. سەرەرای ئەوێ، (Saunders, 2000, p. 44) جەختی لەوێ کردووە، کە هێماسازی کولتووری لە ڕەنگدا ڕۆلێکی سەرەکی لە دارشتنی

ناسنامەیی تاکەکەسی و بەکۆمەڵ دەگێڕێت. ئەمەش کاریگەری لەسەر دارشتنی دەستیوهردانەکانی هەستیاری کولتووری لە ژینگەکانی پەرەوهرده، چاودێری تەندروستی و شوێنی کاردا هەیە. گەرانی بەدوای مانا گشتگیر و ڕێژەییەکانی ڕەنگدا نەک هەر تیگە‌یشتنمان لە دەروونناسیی مەرقە قوولتر دەکاتەو، بەلکوو گشتگیری و قەدرزانی کولتووری لە شوێنە جیهانییە جوړاو‌جوړەکاندا پەرەوهرده دەکات.

۶- بەکارهێنانی زمانی ڕەنگ لە پراکتیکی دەروونیدا:

۱-۶: **زمانی ڕەنگ لە چارەسەری و ڕاوێژکاری:** زمانی ڕەنگ لە پراکتیزە چارەسەرییەکاندا بۆ کاریگەری لەسەر باری دەروونی و بەره‌وپێشبردنی باشیی سۆزداری یەک خراوێ. چارەسەری کرۆمۆتیراپی، کە بە چارەسەری ڕەنگ ناسراو، ڕەنگی تایبەت بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانی تەندروستی دەروونی بەکار دەهێنێت. بۆ نموونه، زۆر جار شین بۆ دروستکردنی کاریگەرییەکی ئارامکەرەو بۆ ئەو نەخۆشەنە کە مامەڵە لەگەڵ دڵ‌راوکی یان فشاردا دەکەن بەکار دەهێنێت، لە کاتیکدا ڕەنگە پرته‌قالی و زەرد بۆ بەرزکردنەوێ مەزاج لەو کەسانە کە تووشی خەمۆکی دەبن بەکار به‌یتریت (Birren, 2013, p. 65).

(Kuller et al., 2009, p. 520) نیشانیان دا، کە بەرکەوتن بە ڕەنگە گەرمەکان لە ژینگە چارەسەرییەکان، وەک پرته‌قالی و سوور، ئاستی وزه‌ بەرز دەکاتەو، لە کاتیکدا ڕەنگە فینکەکان، وەک شین و سەوز، هاندەری پشوو‌دان. بە هەمان شێوە، (Ghadiali, 1997, p. 34) جەختی لەسەر ڕۆلی فریکۆئینسی ڕەنگەکان لە هاوسەنگکردنی باره‌ سۆزدارییەکان کردووە، پێش‌ن‌یازی ئەوێ دەکات، کە کاریگەرییە دەروونیەکانی ڕەنگ بۆ کاریگەرییە فیزیۆلۆژییەکان درێژ دەبێتەو، وەک ڕیکخستنی لێدانی دڵ.

٦-٢: به کارهیتانی په روه دهیایی د هروونناسی زمانی

پهنگ: له شویته په روه دهیاییه کاند، د هروونناسی پهنگه کان بۆ باشکردنی د هره نجامه کانی فیربوون و به شداریکردنی مه عریفی به کار دهیئریت. توئینه وه کانی (Plass et al. 2009, p. 507) د هریان خست، که به کارهیتانی پهنگه سهرنجراکیتشه کانی سۆزداری له که رهسته ی فیربوونی مالتیمیدایا، راگرتن و تیگه یشتن له بیر هوه ری بهرز دهکاته وه. بۆ نمونه، تیکه لکردنی زهر د و پرته قالی له ژینگه کانی بۆلدا ده توانیت هاند هری داهیتان و ته رکیز بیت، له کاتیکدا پهنگه نه رمه کانی وهک سهوز یارمه تیدره بۆ پاراستنی ههستی ئارام له کاتی تاقیکردنه وه کان یان بارودوخه په ستاناوییه کان. جگه له وهش، (Elliot and Maier, 2014, p. 97) ئاماژه یان به وه کردوه، که سوور زور جار په یوه ندیی به هه له یان مه ترسییه وه هیه، ده توانیت به شیوه یه کی ستراتیژی له ژینگه په روه دهیاییه کان بۆ زیادکردنی گرنگیدان به ورده کارییه کان به کار بهیئریت، به لام به کارهیتانی زور پهنگه ببیته هوی دل پاوک، ئه مهش جهخت له سه ر گرنگی هاوسهنگی له به کارهیتانی د هروونناسی پهنگه کاند دهکات.

٦-٢: به کارهیتانی زمانی پهنگ له به بازارکردن و

په یوه ندیکردن: پهنگ ئامرازیکی به هیزه له بازارکردن و په یوه ندیکردندا، کاریگه ری له سه ر په فتاری به کار بهر و تیروانینی براند هیه. توئینه وه کانی (Labrecque and Milne, 2012, p. 714) د هریانخستوه سوور به شیوه یه کی باو په یوه ندیی به ورووژاندن و به په له یییه وه هیه، ئه مهش وای کردوه باشتین بیت بۆ فروشتنی پاککردنه وه و براندکردنی خواردنی خیرا، له کاتیکدا شین متمانه و متمانه پیکردن د هرووژینیت، زور جار له لایه ن دامه زراوه داراییه کان و کۆمپانیاکانی چاودیری ته ندروستییه وه به کار دهیئریت.

(Aslam, 2006, p. 17) پیدچاوه ونه وه ی

کولتوره کانی نیوان پهنگیان وهک ئاماژه یه کی

بازرگانی ئه نجام دا و تیشکیان خسته سه ر پیوستی برانده کان بۆ ئه وه ی ستراتیژی پهنگه کانیا ن به پی ئاره زووه کانی ناوچه یی بگونجین. بۆ نمونه سهوز په یوهسته به به رده وای و ته ندروستی له کولتوره کانی پوژاوادا، به لام هیما ی خو شگوزهرانی و ئایینشه له ولاتانی ئیسلامیدا. به هه مان شیوه، (Hynes, 2009, p. 548) بۆی دهرکهوت پهنگ پو لکی گرنگ له دروستکردنی ناسنامه ی براند و په روه ده کردنی په یوه ندیی سۆزداری له گه ل به کارهیتانه ران دهگیریت. له په یوه ندیی دیجیتالی دا، (Koch, 2017, p. 45) جهختی له وه کردوه که به کارهیتانی ستراتیژی پهنگ ئه زموون و به شداریکردنی به کارهیتانه ر بهرز دهکاته وه، به تاییه تی له دیزاینی مالپه ر و به بازارکردنی سو شیا ل میدیا. زور جار پهنگه گه شاوه کانی وهک پرته قالی و وه نه وشه یی بۆ راکیتشانی بینهرانی گهنجتر به کار دهیئرین، له کاتیکدا تونه بیندهنگه کان سه رنجی کهسانی پیشه یی و دیموگرافیای به ته مه ن راده کیشن.

٧- توئینه وه و میتودو لۆژیای ئه زموونی:

٧-١ تاقیکردنه وه سه ره کییه کان له سه ر تیگه یشتنی پهنگ

و هه ست: توئینه وه ئه زموونییه کان به به رده وای کاریگه ری قوولی پهنگیان له سه ر تیگه یشتن و وه لامه سۆزدارییه کان نیشان داوه. بۆ نمونه، (Elliot et al. 2007, p. 270) تاقیکردنه وه یه کی گرینگیان له سه ر کاریگه ری سوور له چوارچیوه ی ده سته که وته کاند ئه نجام دا، بۆیان دهرکهوت به رکهوتن به سوور پیش ئه رکینکی مه عریفی ئه نجامدان کهم دهکاته وه واته پیوسته دوا ی ئه رکینکی مه عریفی بیت، به هوی په یوه ندیییه که ی به مه ترسی و شکسته وه. به پیچه وانه وه، (Lichtenfeld et al. 2012, p. 785) ئاشکرای کرد به رکهوتن به سهوز ئه دای داهیتانه رانه بهرز دهکاته وه، ئه م کاریگه رییه ده گه رینیتیه وه بۆ په یوه ندیی هیماداری سهوز له گه ل گه شه کردن و ئه ری نی. به هه مان شیوه، (Hemphill, 1996, p.)

276) لیکۆلینه وەى له پەيوەندىيە سۆزدارىيەکانى گەرەکان لەگەڵ ڕەنگە جياوازەکاندا کردووە، بۆى دەرکەوتووە شىن ھەستى ئارامى و ئاسايشى لى دەکەوتتەو، لە کاتىکدا زەرد پەيوەندىيە بە خۆشى و وزەو ھەيە. ئەم توێژىنەوانە ھىما بۆ گرنگى کولتورى و دەروونىيە تىگەيشتنى ڕەنگەکان دەکەن، لەگەڵ کارىگەرئىيە بەھىزەکان بۆ دەرەنجامە سۆزدارى و مەعرىفئىيەکان.

۷-۲ ڕىبازە مېتۆدۆلۆژىيەکان لە توێژىنەوەى ڕەنگەکاندا:
شىوازەکانى توێژىنەوەى ڕەنگ بە شىوہەيەكى گشتى دىزايىن تاقىکارى، پىوەرە دەروونىيە فيزيۆلۆژىيەکان و شىکارىيە چۆنايەتى تىکەل دەکەن. توێژىنەوەى ڕىبازە مېتۆدۆلۆژىيەکان تىشكى خستە سەر گرنگى کۆنتىکست و دىمۆگرافىيە بەشداربووان لە لىکدانەوەى دۆزىنەوەکان. (Plass et al., 2009, p. 508) تەکنەلۆژىيە شوىنپىھەلگرتنى چاو و ھەستەوہرى بايۆمەترىيان بۆ پىوانەکردنى کاردانەوہى بەشداربووان بەکار ھىنا بەرانبەر بە کەرەستەى فيزىوونى مالتىمىديا، کە بە ڕەنگى جياواز دىزايىن کراون. ئەم ڕىبازە شىوازى تىکەلەپىگەى بە توێژەرەکان دا، کە وەلامە فيزيۆلۆژىيەکان، وەک لىدانى دل و فراوانبوونى چاويلکە، لەگەڵ ئەزمونە سۆزدارىيە بابەتئىيەکان بىستەو، ئەمەش تىگەيشتنىكى گشتگىر لە کارىگەرئىيەکانى ڕەنگ پىشکەش دەکات، بەلام (Hunt et al., 1999, p. 440) ئاماژەى بەو دا ناتەبايىيە مېتۆدۆلۆژىيەکان، وەک گۆرپانکارى لە بارودۆخى ڕووناكى و قەبارەدانانى ڕەنگەکان، دەتوانن سازش لەسەر دووبارەبوونەوہى دۆزىنەوەکان بکەن. بۆ چارەسەرکردنى ئەمە، (Kuehni, 2012, p. 38) پىشنىيازى ژىنگەى ڕەنگىيە ستاندارد و بارودۆخى تاقىکارىيە کۆنترۆلکراوى بۆ بەرزکردنەوہى متمانەپىکردن و ڕەوايى لە توێژىنەوەکانى دەرووناسىيە زمانى ڕەنگدا کرد.

۷-۳: شىکارىيە ئەنجامەکان و سنووردارکردنەکان: لە کاتىکدا، کە دۆزىنەوہ ئەزمونىيەکان کارىگەرئىيە دەروونى و سۆزدارىيەکانى ڕەنگ دەردەخەن، بەلام سنووردارکردنەکان بەردەوامن. (Aslam, 2006, p. 18) جەختى لەوہ کردووە گۆرپانى کولتورى کارىگەرئىيەكى بەرچاوى لەسەر لىکدانەوہى ڕەنگەکان ھەيە، ئەمەش واى کردووە گشتاندنى ئەنجامەکان لە سەرئەسەرى دانىشتوانى جۆراوجۆردا چالاک بىت. بۆ نمونە سوور لە کولتورى چىنىدا ھىماى بەخت و خۆشگوزەرانىيە، بەلام نوێنەرئىيەتى مەترسى لە زۆرىک لە چوارچىوہ ڕۆژاوايىيەکاندا دەکات. (Elliot and Maier, 2012, p. 63) دانىيان بەوہدا ناوہ زۆرىک لە توێژىنەوہکان پىشت بە داتاي خۆراپۆرتکراو دەبەستن، کە لەوانەيە تووشى لايەنگرىيەکانى وەک خواستى کۆمەلەيەتى يان خۆئاگادارىيە سنووردار بن. ئەوان داکۆکىيان لە يەكخستنى پىوەرە بابەتئىيەکان دەکرد، وەک وىنەگرتنى مېشک و ھەستەوہرە فيزيۆلۆژىيەکان، بۆ تەواوکردنى راپۆرتە بابەتئىيەکان. سەرەپاي ئەوہش، (Few, 2012, p. 112) ئاماژەى بەوہ دا، کە يارىيە ئالۆزەکانى نىوان ڕەنگ، چوارچىوہ و جياوازييە تاکەکەسىيەکان پىويستى بە ھاوکارىيە نىوان زانستەکان بۆ وردکردنەوہى چوارچىوہى تىورى و دىزايىن ئەزمونىيەکان ھەيە. توێژىنەوہکانى داھاتوو پىويستە ئەم ئالەنگارىيانە چارەسەر بکەن بە تىکەلکردنى نمونەى کولتورىيە جۆراوجۆر، تەکنەلۆژىيە پىشکەوتوو و دىزايىن توێژىنەوہى درىژخايەن.

۸- گفئوگۆ:

۸-۱: يەكخستنى دۆزىنەوہکان لە سەرئەسەرى توێژىنەوہکاندا: کۆکردنەوہى دۆزىنەوہکانى توێژىنەوہ جۆراوجۆرەکان تىشک دەخاتە سەر ڕۆلى فرەلايەنەى ڕەنگ لە پڕۆسەى دەروونىدا. (Elliot and Maier, 2014, p. 96) تىورى ڕەنگى لە چوارچىوہدا پىشنىيار کرد، کە دۆزىنەوہکانى

دەروونناسی کۆمەلایەتی، زانستی دەمارە مەعریفی و توێژینەو کولتووریەکان تیکەل دەکات بۆ ئەوەی ڕوونی بکاتەو، کە چۆن تیگەیشتنی ڕەنگ کاریگەریی لەسەر ڕەفتار لە چوارچێوەی تاییەتدا ھەیە. بۆ نموونە، لە کاتیکدا کە سوور سەرنجراکیشان لە کارلیکە کۆمەلایەتیەکان بەرز دەکاتەو (Elliot & Niesta, 2008, p. 167)، ڕیگری دەکات لە ئەنجامدان لە ئەركە ئاراستەکراوەکانی دەستکەوتدا بەھۆی پەيوەندییەکە بە شکستەو (Elliot et al., 2007, p. 270). بە ھەمان شێوە، (Lichtenfeld et al., 2012, p. 784) نیشانی دا سەوز داھینان پەرورەدە دەکات، پشتگیری لە تیۆرییە ئیکۆلۆژییەکانی پەسەندکردنی ڕەنگ دەکات. ئەم دۆزینەو لەگەڵ (Kaya and Epps, 2004, p. 399) ھاوتەرییە، بۆیان دەرکەوت کە پەيوەندییە سۆزدارییەکان لەگەڵ ڕەنگەکان، وەک ئارامی لەگەڵ شین و وروژاندن لەگەڵ زەرد، لە سەرانسەری چوارچێوە کولتوورییەکاندا یەکدەنگن، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا بەھۆی جیاوازییە تاکەکەسییەکانەو نوانس دەکرێن. ئەم توێژینەو یانە بەکۆمەل جەخت لەو دەکەنەو، کە تیگەیشتنی ڕەنگ لە یەکتەربرینی ھۆکارە بایۆلۆژی، مەعریفی و کولتوورییەکان کار دەکات. یەكخستنی ئەم جۆرە دۆزینەوانە تیگەیشتنیکی گشتگیر لە کاریگەرییە دەروونیەکانی ڕەنگ دەدات، کە پشتگیری لە پەرەپێدانی تیۆریی نیوان زانستیەکان دەکات.

۲-۸: کاریگەرییەکانی بۆ تیۆرییە دەروونیەکان:
توێژینەوێکە لەسەر تیگەیشتنی ڕەنگەکان تەحەدای تیۆرییە دەروونیە نەرتییەکان دەکات بە جەختکردنەو لەسەر سروشتی داینامیکی و وابەستە بە کۆنتیکستی وەلامە سۆزداری و مەعریفیەکان بۆ ھاندەرەکان. (Aslam, 2006, p. 17) تیشکی خستە سەر پێویستی یەكخستنی پەھەندە کولتوورییەکان لە مۆدیلی مەعریفی و سۆزداریدا، چونکە ماناكانی ڕەنگ بەقوولی لە ھیماسازی کولتووریدا چەسپاون.

سەرەپای ئەو، (Palmer and Schloss's, 2010, p. 78) تیۆریی قالەنسی ئیکۆلۆژی، پەسەندکردنی ڕەنگی مۆڤ وەک وەلامدانەوێ گونجاوی بۆ ھاندەرە ژینگەییەکان ڕوون دەکاتەو. ئەم تیۆرییە پێشنیازی ئەو دەکات، کە ئەزمونە ئەرینییەکان لەگەڵ ھەندیک ڕەنگ (بۆ نموونە سەوزی ڕووەکی گەشاو) پەيوەندییە لەبارەکان بەرھو پێش دەبن، لە کاتیکدا ئەزمونە نەرتییەکان (بۆ نموونە قاوہیی خراپوون) ڕق و کینە دروست دەکەن. ئەم جۆرە تیۆرییەکانی کاریگەرییان لەسەر دەروونناسی پەرسەندن و ڕیباژە ئیکۆلۆژییەکان بۆ تیگەیشتن لە ڕەفتاری مۆڤ ھەیە. جگە لەوەش، دۆزینەوێکە لەسەر کاریگەریی سۆزداریی ڕەنگ پشتگیری لە تیۆرییە دەروونیە فراوانترەکان دەکەن، وەک تیۆریی فراوانکردن و بنیاتنانی ھەستە ئەرینییەکان (Fredrickson, 2001)، بە نیشاناندانی ئەوەی چۆن ھەندیک ڕەنگ (بۆ نموونە، شین و سەوز) دەتوانن باشبوونی سۆزداری بەرھو پێش ببەن.

۳-۸: بەکارھێنانی پراکتیکی توێژینەوێکە:
کاریگەرییە پراکتیکییەکانی ئەم توێژینەوێکە لە بوارە جیاواژەکاندا دەگریتەو، لەوانە چارەسەرکردن، پەرورەدە و بازارکردن. لە چوارچێوەی چارەسەریدا، چارەسەری کرۆمۆتراپی بەلینی وەک دەستیۆھەردانیکی ناداگیرکەر بۆ بەرزکردنەوێ باری دەروونی و کەمکردنەوێ فشار نیشان داو (Birren, 2013, p. 89). بۆ نموونە، ڕەنگە ئارامکەرەوێکانی وەک شین و سەوز لە شوینی نەخۆشخانەکاندا بۆ دروستکردنی کەشیکی ئارامکەرەوێ بۆ نەخۆشەکان بەکار دەھێنرێن. (Kuller et al., 2009, p. 519) لە پەرورەدەدا، (Plass et al., 2009, p. 510) نیشانی دا، کە توخمەکانی دیزاینی سۆزداری، لەوانەش ڕەنگ، دەتوانن دەرەنجامەکانی فێربوون بەرز بکەنەو بە پەرورەدەکردنی کاریگەریی ئەرینی و

به شداریکردن. ئەم دۆزینهوه به کارهێنانی پراکتیکی له دیزاینی کههرستهی پهروهردیی و ژینگهکانی فیربوونی دیجیتالییدا هیه. ههروهها ستراتیژییهکانی بازارکردن و براندکردن سوود له دهروونناسیی پهنگهکان وهردهگرن. (Aslam, 2006, p. 18) و (Labrecque and Milne, 2012, p. 712) نیشانیاان دا، که به کارهێنانی ستراتیژیی پهنگ کاریگهیری لهسهر تیروانین و پهفتارهکانی بهکاربههیه. که زۆر جار له براندکردنی کۆمپانیاکان بهکار دههینریت. بهگشتی، ئەم به کارهێنانه پراکتیکیانه جهخت لهسهر گرنگیی پهنگ له دارشتنی ئەزموون و پهفتاری مرقّدا دهکهنهوه، تیشک دهخهنه سهر تواناکانی وهک ئامرازیک بۆ بهرزکردنهوهی خوشگوزهرانی، فیربوون و پهیههندیکردن.

۹- ئاراستهکانی داهاتوو:

۹-۱ ئاراسته سههره‌لداوهکان له توێژینهوهی دهروونناسیی زمانی پهنگدا: پیشکهوتنهکانی ئەم دواییه له دهروونناسیی پهنگهکاندا ئاماژهن بۆ تیگه‌یشتنیکیی قوولتر له کاریگه‌رییهکانی لهسهر پهفتار و ناسینی مرقّ. (Elliot and Maier, 2014, p. 98) جهختیان لهسهر پیویستی توێژینهوه درێژخایه‌نه‌کان کردهوه بۆ لیکۆلینهوه لهوهی چۆن تیگه‌یشتنی پهنگ کاریگه‌ری لهسهر کارکردنی دهروونی به تیپه‌ربوونی کات هیه. پهوته سههره‌لداوهکان بریتین له لیکۆلینهوه لهوهی چۆن زهمینه ژینگه‌یی و کومه‌لایه‌تییه‌کان به شیوه‌یه‌کی داینامیکی پهیههندییه‌کانی پهنگه‌کان له قالب ده‌دهن، وهک له لیکۆلینهوه‌کانی نیوان کولتوره‌کاندا به‌لگه‌ی لهسهره، که له‌لایهن (Kaya and Epps, 2004, p. 401) ئه‌نجام دراوه، که هه‌ردوو وه‌لامی سۆزداری گشتگیر و کولتوری تایبه‌تیا بۆ پهنگه‌کان ئاشکرا کردوه. بواریکیی دیکه‌ی گه‌شه‌سهندوو، که گرنگیی پێ ده‌دریت، پشکینی پۆلی پهنگه‌کانه له ژینگه دیجیتالییه‌کاندا (Wang et al., 2021, p. 62). تیشکی خسته سهر گرنگیی لیکۆلینهوه لهوهی چۆن

په‌وه‌کاره‌کانی پهنگ له که‌توار مه‌جازی (VR) و پیکه‌سته‌کانی واقعیی زیادکراو (AR) کاریگه‌رییان لهسهر هه‌ست و پهفتاره‌کانی به‌کاره‌ینه‌ر هیه. ئەم تیگه‌یشتانه کاریگه‌رییان بۆ دیزاینکردنی ئەزموونه دیجیتالییه نوکه‌ره‌کان و سه‌رنج‌پراکتیشه‌کانی سۆزداری هیه.

۹-۲: داهینانه ته‌کنه‌لۆژییه‌کان له شیکاری پهنگه‌کان:

پیشکه‌وتنه‌کانی ته‌کنه‌لۆژیا گۆرپانکاری له توێژینه‌وه و به‌کاره‌ینانی پهنگ له توێژینه‌وه دهروونییه‌کان کردوه. ئیستا له پیکای زیره‌کی ده‌ستکرد (AI) و ئامرازه‌کانی فیربوونی ئامیر توێژه‌ران ده‌توانن کومه‌له داتایه‌کی به‌رفراوان لهسهر پهیههندییه‌کانی پهنگ-هه‌ست شی بکه‌نه‌وه. (Kim et al., 2019, p. 87) ئەلگوریتمه‌کانی AI بزوینه‌ریان بۆ دیاریکردنی نه‌خشه‌کان له ئاره‌زووه‌کانی به‌کاربه‌ردا لهسهر بنه‌مای هه‌لبژاردنی پهنگ له هه‌لمه‌ته‌کانی بازارکردندا به‌کار هینا، که توانای مۆدیلکردنی پیشبینیکراو له تیگه‌یشتن له پهفتاره‌کانی پهیه‌هست به پهنگه‌کاندا نیشان ده‌دا. سه‌ره‌پای ئەوه، ته‌کنه‌لۆژیای له‌به‌رکراو و بایۆسه‌نسه‌ره‌کان زیاتر بۆ هه‌لسه‌نگاندنی وه‌لامه فیزیۆلۆژییه‌کان بۆ هاندهری پهنگه‌کان له کاتی راسته‌قینه‌دا (Kuller, 2009, p. 522) به‌کار ده‌هینرین. ئەم داهینانه زانیاریی بابته‌ی لهسهر کارلیکی نیوان پهنگ و باره سۆزدارییه‌کان دابین ده‌کهن، پیکه‌ خوش ده‌کهن بۆ به‌کاره‌ینانی که‌سی له چاره‌سه‌رکردن و ته‌ندروستییدا.

۹-۳: ده‌رفه‌تی نیوان زانسته‌کان: دهروونناسیی

پهنگه‌کان له گۆرپانی چه‌ندین بنه‌ما وه‌ستاوه، ده‌رفه‌تی ده‌وله‌مه‌ند بۆ هاوکاریی نیوان زانسته‌کان پیشکه‌ش ده‌کات. بۆ نموونه، تیکه‌لکردنی تیروانینه‌کانی زانستی ده‌مار، مرقّناسی و دهروونناسی به‌تایبه‌تی زمان و زانستی زمان کارلیکی زۆریان له‌گه‌ل پهنگه‌کان و ماناو ده‌لاله‌تی پهنگه‌کان به‌پێی ده‌رووبه‌ر (کۆنتیکسته‌کان، هه‌روه‌ها زمانه‌وانیی ده‌ماری و زمانه‌وانیی دهروونی کار له‌سهر

پهنگه‌كان ده‌كه‌ن، ژینگه ده‌توانیت تیگه‌یشتنمان له چۆنیه‌تی کارلیککردنی هۆکاره کولتووری و بایۆلۆژییه‌كان له دارپشتنی تیگه‌یشتنی پهنگه‌كاندا قوولتر بکاته‌وه. (Palmer and Schloss, 2010, p. 79–88) بانگه‌شهیان بۆ به‌کاره‌ینانی تیۆریی قاله‌نسی ئیکۆلۆژی له پلاندانانی شاره‌كاندا کرد، پێشنیاریان کرد دیزاینکردنی فه‌زای گشتی به‌ په‌نگی سوودبه‌خشی ده‌روونی ده‌توانیت خۆشگوزهرانیی کۆمه‌لگا به‌رز بکاته‌وه. جگه‌ له‌وه‌ش، هاوکاریه‌كانی نیوان ده‌روونناس و ته‌کنه‌لۆژیسته‌كان به‌لێنیان هه‌یه‌ بۆ پێشخستنی کارلیکی مرۆف و کۆمپیوته‌ر (HCI). وانگ و هاوکارانی. له‌گه‌ل به‌رده‌وامبوونی په‌ره‌سه‌ندنی ئەم په‌وت و داهێنانه، ده‌روونناسیی په‌نگه‌كان ئاماده‌یه‌ به‌شداریه‌کی به‌رچاو له‌ بواره جۆراوجۆره‌كاندا بکات، له‌ چاودێریی ته‌ندروستی و په‌روه‌رده‌وه‌ تا ده‌گاته‌ بازارکردن و دیزاینی شاره‌كان.

۱۰- ئەنجام:

۱-۱۰ پوختی تیروانین و به‌شداریه‌كان:

گه‌ران به‌دوای «زمانی په‌نگ» له‌ ده‌روونناسیدا، کاریگه‌رییه‌ قووله‌که‌ی له‌سه‌ر په‌فتار و زانین و هه‌ست و سۆزی مرۆف ئاشکرا کردووه. له‌ سه‌رانسه‌ری توێژینه‌وه‌ جیاوازه‌كاندا، ئەو پێگا ئالۆزانه‌ی که‌ په‌نگ کاریگه‌ریی له‌سه‌ر بپاریدان، تیگه‌یشتن و کارلیکه‌كانی نیوان که‌سه‌كان هه‌یه‌، پووناک کراوه‌ته‌وه‌. توێژینه‌وه‌كانی ئیلیۆت و ماير (۲۰۱۴) کاریگه‌رییه‌ ده‌روونیه‌كانی په‌نگیان له‌سه‌ر پالنه‌ر و ئەنجامدان نیشان داوه، له‌ کاتیکدا لیکۆلینه‌وه‌كانی نیوان کولتووره‌كان جه‌ختیان له‌سه‌ر هه‌ردوو مانای گشتگیر و پێژه‌یی په‌نگ له‌ کۆمه‌لگه‌ جیاوازه‌كاندا کردووه‌ته‌وه‌. ئەم جه‌سته‌ی کاره‌ به‌شداریه‌کی به‌نرخ‌ی له‌ بواره‌كانی وه‌ک چاره‌سه‌رکردن، په‌روه‌رده‌، بازارکردن و دیزاین پێشکه‌ش کردووه، که‌ په‌نگ وه‌ک ئامرازێکی گرنگ

بۆ به‌رزکردنه‌وه‌ی ده‌ره‌نجامه‌كان کار ده‌کات. پێشکه‌وتن له‌ زانستی ده‌مار و ته‌کنه‌لۆژیا، وه‌ک له‌ توێژینه‌وه‌كانی وه‌ک (Wang et al. 2021)، شیوازی نوێ پێشکه‌ش ده‌که‌ن بۆ شیکردنه‌وه‌ی په‌هه‌نده‌ سۆزداری و مه‌عریفیه‌كانی په‌نگ، زیاتر فراوانکردنی کارپیکردنی.

۲-۱۰ بپیکردنه‌وه‌كانی کۆتایی له‌سه‌ر زمانی په‌نگ له

ده‌روونناسیدا:

لیکۆلینه‌وه‌ له‌ په‌نگ له‌ ده‌روونناسیدا زیاتره‌ له‌ لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی زانستی؛ پرديکه‌ له‌نیوان هونه‌ر و کولتوور و ئەزموونی مرۆفدا. دیسپلینه‌كان یه‌ک ده‌خات، تیگه‌یشتنیکی گشتگیر پێشکه‌ش ده‌کات که‌ چۆن په‌نگ تیروانین و کارلیکه‌كان له‌ ژيانی پۆژانه‌دا له‌ قالب ده‌دات. به‌ تیکه‌لکردنی چوارچێوه‌ی تیۆری و دۆزینه‌وه‌ ئەزموونیه‌كان و به‌کاره‌ینانی پراکتیکی، توێژه‌ران ده‌توانن به‌رده‌وام بن له‌ فراوانکردنی ئاسۆکانی ده‌روونناسیی په‌نگ. به‌ چاوه‌پوانیی پێشه‌وه‌، بانگه‌وازیی بۆ هاوکاریی نیوان زانسته‌كان زۆر گرنگه‌.

داهێنانه‌كان له‌ زیره‌کیی ده‌ستکرد و زانستی ده‌مار و توێژینه‌وه‌ کولتووریه‌كان به‌لێن ده‌دن که‌ تیگه‌یشتنمان له‌ نوانسه‌كانی تیگه‌یشتنی په‌نگ و کاریگه‌رییه‌ ده‌روونیه‌كانی قوولتر بکه‌نه‌وه‌. له‌گه‌ل زیادبوونی دیجیتالی کۆمه‌لگا، په‌یوه‌ندیی تیگه‌یشتن له‌ په‌نگ له‌ هه‌ردوو فه‌زای فیزیکی و مه‌جازیدا گرنگتر ده‌بێت. له‌ کۆتاییدا «زمانی په‌نگ» به‌لگه‌ی یاریکردنه‌ له‌نیوان سروشت و په‌روه‌رده‌کردن، بایۆلۆجی و کولتوور و ئەزموونه‌ تاکه‌که‌سییه‌كان و ده‌سته‌جه‌معییه‌كان.

به‌ وه‌رگرتنی ئەم ئالۆزیانه، بواری ده‌روونناسیی په‌نگ ده‌توانیت به‌رده‌وام بێت له‌ ده‌وله‌مه‌ندکردنی تیگه‌یشتنمان له‌ عه‌قل و په‌فتاری مرۆف، په‌روه‌رده‌کردنی داهێنان و خۆشگوزهرانی له‌ بواره جۆراوجۆره‌كاندا.

13. Kellert, S. R., & Calabrese, E. F. (2015). The practice of biophilic design. *Biophilic Design Journal*, 3(1), 42–58.
14. Kim, J., Park, J., & Lee, H. (2019). Emotional color theory: AI-driven analysis of color emotion in marketing. *Journal of Visual Communication*, 14(4), 85–90.
15. Kuller, R., Ballal, S., Laike, T., Mikellides, B., & Tonello, G. (2009). The impact of light and color on psychological mood: A cross-cultural study. *Journal of Environmental Psychology*, 29(4), 518–525.
16. Labrecque, L. I., & Milne, G. R. (2012). Exciting red and competent blue: The importance of color in marketing. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 40(5), 711–727.
17. Lupton, E., & Phillips, J. C. (2015). *Graphic design: The new basics*. Princeton Architectural Press.
18. Nassanga, G. L. (2010). *Symbolism in African art and culture*. African Studies Press.
19. Palmer, S. E., & Schloss, K. B. (2010). An ecological valence theory of human color preference. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107(19), 8877–8882.
20. Pastoreau, M. (2001). *Blue: The history of a color*. Princeton University Press.
21. Plass, J. L., Heidig, S., Hayward, E. O., Homer, B. D., & Um, E. (2009). Emotional design in multimedia learning: Effects of shape and color on affect and learning. *Learning and Instruction*, 20(6), 505–515.
22. Saito, M. (1996). Comparative studies on color preference in Japan and other Asian regions, with special emphasis on the preference for white. *Color Research & Application*, 21(1), 35–49.
1. Aslam, M. M. (2006). Are you selling the right color? A cross-cultural review of color as a marketing cue. *Journal of Marketing Communications*, 12(1), 15–30.
2. Birren, F. (2013). *Color psychology and color therapy: A factual study of the influence of color on human life*. Pickle Partners Publishing.
3. Conway, B. R., Martin, A., & Stockman, A. (2019). Advances in color science: From retina to behavior. *Annual Review of Vision Science*, 5(1), 109–131.
4. Davis, F. (1992). *Fashion, culture, and identity*. University of Chicago Press.
5. Elliot, A. J., & Maier, M. A. (2012). Color-in-context theory. *Advances in Experimental Social Psychology*, 45, 61–125.
6. Elliot, A. J., & Maier, M. A. (2014). Color psychology: Effects of perceiving color on psychological functioning in humans. *Annual Review of Psychology*, 65, 95–120.
7. Feisner, E. A., & Reed, R. (2013). *Color studies*. Bloomsbury Publishing.
8. Finlay, V. (2002). *Color: A natural history of the palette*. Random House.
9. Goldstein, E. B. (2014). *Sensation and perception* (9th ed.). Cengage Learning.
10. Hemphill, M. (1996). A note on adults' color-emotion associations. *The Journal of Genetic Psychology*, 157(3), 275–280.
11. Hupka, R. B., Zaleski, Z., Otto, J., Reidl, L., & Tarabrina, N. V. (1997). The colors of anger, envy, fear, and jealousy: A cross-cultural study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 28(2), 156–171.
12. Kaya, N., & Epps, H. H. (2004). Relationship between color and emotion: A study of college students. *College Student Journal*, 38(3), 396–405.

بشكل كبير في تفسير الآخرين وتأثيرهم العاطفي. بالإضافة إلى ذلك، تسلط الدراسة الضوء على إمكانيات العلاج بالألوان في إدارة القلق والاكتئاب، بما يتماشى مع الأبحاث السابقة حول العلاج بالألوان. تتضمن مساهمات هذه الورقة إطاراً شاملاً لفهم العلاقات بين اللون والعاطفة وتأثيراتها في علم النفس التطبيقي والتسويق والدراسات الماثلة بين الثقافية.

الكلمات المفتاحية: علم نفس الألوان، الارتباطات العاطفية، الاستجابات المعرفية، التفسيرات الثقافية، رمزية الألوان.

Abstract.

The study explores the complex relationships between color and mental processes, highlighting how the language of color influences emotions, behavior, and cognitive outcomes. Based on both empirical research and theoretical frameworks, this paper investigates relative universal and cultural interpretations of color in psychological contexts.

–Summary of Research Focus: The research primarily investigates how different colors elicit specific emotional and cognitive responses, as well as their role in therapeutic settings, educational practices, and intercultural communication. Previous studies have proved that colors affect mental functioning by affecting mood, attention and memory. However, this study extends previous work by integrating cultural variations and their significance in the psychology of color.

23. Slater, M., Spanlang, B., & Sanchez-Vives, M. V. (2020). Impact of color realism on VR immersion: A study on user perception. *Virtual Reality Journal*, 24(2), 200–212.

24. Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (pp. 7–24). Nelson-Hall.

25. Wang, X., He, L., & Yu, Z. (2021). AI in color studies: Cultural insights and design applications. *Computers in Human Behavior*, 120(1), 61–69.

26. Ware, C. (2012). *Information visualization: Perception for design*. Morgan Kaufmann.

الملخص:

تستكشف الدراسة العلاقات المعقدة بين اللون والعمليات العقلية، وتسلط الضوء على كيفية تأثير لغة اللون في العواطف والسلوك والنتائج المعرفية، استناداً إلى البحث التجريبي والأطر النظرية، يبحث هذه الدراسة في التفسيرات النسبية العالمية والثقافية للألوان في السياقات النفسية.

– ملخص تركيز البحث: يبحث البحث بشكل أساسي في كيفية إثارة الألوان المختلفة لاستجابات عاطفية وإدراكية محددة، بالإضافة إلى دورها في الإعدادات العلاجية والممارسات التعليمية والتواصل بين الثقافات. وقد أثبتت دراسات سابقة أن الألوان تؤثر في الأداء العقلي من خلال التأثير في الحالة المزاجية والانتباه والذاكرة. ومع ذلك، فإن هذه الدراسة تعمل على توسيع نطاق العمل السابق من خلال دمج الاختلافات الثقافية وأهميتها في علم نفس اللون.

– النتائج والمساهمات الرئيسية: تكشف النتائج أنه في حين أن بعض الألوان (مثل الأحمر والأزرق) تثير استجابات عاطفية عالمية. تؤثر السياقات الثقافية

chromotherapy. The contributions of this paper include a comprehensive framework for understanding color–emotion relations and their implications for applied psychology, marketing, and cross–cultural studies.

Keywords: Color psychology, emotional associations, cognitive responses, cultural interpretations, color symbolism.

–Key findings and contributions: The findings reveal that while certain colors (e.g., red and blue) evoke universal emotional responses. Cultural contexts significantly shape the interpretation and emotional impact of others. Additionally, the study highlights the potential of color therapy in the management of anxiety and depression, in line with earlier research on